

IDEJA „SAVEZA“ U KONSTITUCIJI „LUMEN GENTIUM“

Dr Ivan GOLUB

Termin »savez« (foedus)* ne spada među najčešće izraze konstitucije »Lumen gentium«. No sama ideja saveza jest, držim, prisutna u konstituciji u većem stupnju nego što to na prvi pogled izgleda. Svrha mog rada jest upravo ta da pokažem koliko je biblijska teološka ideja saveza prisutna u, bez sumnje, najznačajnijem dokumentu Koncila te koliko ona doprinosi poznavanju Crkve. Postavljena svrha nalaže nam metodu, da naime najprije razmotrimo samu biblijsku teološku ideju saveza, a zatim da uočimo kakvo mjesto ona zauzima u konstituciji. U tom smislu će naš rad imati dva dijela: prvi, koji će raditi o teologiji saveza u Bibliji, i drugi, koji će raspravljati o teološkoj ideji saveza u dokumentu II vatikanskog sabora »Lumen gentium«.

BIBLIJSKA TEOLOGIJA SAVEZA

Sveto pismo, konkretno Ozej 7, 6 naziva već vezu između Boga i Adama savezom. Nije jasno što je bio predmet toga saveza. No iz toga što tekst kaže da je Adam povrijedio savez s Bogom, naslućujemo da je predmet tog prvog saveza bila zapovijed što ju Bog dao prvome čovjeku. Biblija ne govori doduše o znaku toga saveza, no možda nećemo biti daleko od istine ako reknemo da je sličnost Bogu, utisnuta u čovjekovo biće, znak toga saveza.

Makar je prvi čovjek pogazio savez, nije time s Božje strane završeno njegovo sklapanje saveza s čovjekom. Bog će sklapati nove, sve savršenije saveze s čovjekom, koji će imati soterijsko određenje. Zanimljivo je da svaki taj savez ima svoj predmet i svoj znak.

Predmet saveza što ga je Bog sklopio s Noom i njegovim sinovima Semom, Hamom i Jafetom jest, da Bog neće više kazniti čovječanstva općim potopom, a znak toga saveza jest, sasvim u skladu s predmetom, prirodna pojava — duga (Gn 6, 18; 9, 8—17).

Predmet saveza što ga je Bog sklopio sa Semovim potomkom Abrahamom jest, da će Bog Abrahamu dati potomstvo koje će prerasti u

*) Terminološku problematiku vidi u prilogu na kraju referata.

Božji narod, a tome potomstvu da će dati zemlju. Znak ovoga saveza, sasvim u skladu s predmetom, jest obrezanje.

Kad su Abrahamovi potomci izrasli u narod, Bog, pošto ih je izveo iz Egipta da ih uvede u obećanu zemlju, sklapa s njima savez. Analizirajući opis sklapanja sinajskoga saveza (registriran u 19. do 24. gl. Exodusa) i uspoređujući ga s obrascima hetejskih ugovora, Georg Mandenhall je u djelu »Law and Covenant in Israel and the Ancient East«¹ pokazao da postoji strukturalna sličnost između saveza što su ih u drugom mileniju prije Krista sklapali hetejski kraljevi s vazalima i saveza što ga je Jahve na Sinaju sklopio s Izraelom.² Kao što se predmet saveza između hetejskoga kralja i vazala sastojao u tome da vazal ne smije prijanjati ni uz kojega kralja osim hetejskoga i da njega treba ljubiti, tako je predmet saveza između Jahvea i izraelskoga naroda u tome, da Izrael ne smije prijanjati uz drugoga Boga osim uz Jahvea i da njega mora ljubiti. Taj je predmet izražen u negativnoj formi riječima: »Nemaj drugih bogova uz mene« (Ex 20, 3), a u pozitivnoj formi u Deuteronomiju³ riječima: »Ljubi Gospodina [Jahvea] Boga svoga svim srcem svojim, svom dušom svojom i svom snagom svojom« (Dt 6, 4—5), te — izgleda — riječima Levitske knjige: »Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe« (Lv 19, 18). Kao što se sklapanje nekih političkih paktova onog doba — pošto je bio uspostavljen pismeni dokumenat saveza — zaključivalo prolijevanjem krvi životinja i prinošenjem žrtve, tako je i sklapanje sinajskoga saveza zaključeno prolijevanjem krvi i prinošenjem žrtve: »Mojsije napisa sve zapovijedi Gospodnje ... Naloži mladim ljudima izraelskim da prinesu Gospodu žrtvu paljenicu i da zakolju junce za mirtovnu žrtvu ... Mojsije uze krv, poškropi njome narod i reče: Ovo je krv saveza, što ga sklopi Gospod s vama na temelju ovih zapovijedi« (Ex 31, 17).

1. Otkako je Mendenhall u spomenutom djelu, koje je izašlo najprije 1955. godine u *The Biblical Archaeologist* na str. 26—46 i 49—76, a sljedeće godine kao zasebna knjiga u Pittsburgu, ukazao na strukturalnu sličnost između hetejskih saveza i saveza Jahvea s Izraelom, nastoji se produbiti poznavanje hetejskih ugovora i proširiti znanje o raznim obrascima saveza što dolaze u Bibliji. — Standardno djelo o hetejskim ugovorima napisao je Viktor KOROSEC i izdao ga 1931. u Leipzigu pod naslovom *Hethitische Staatsverträge*. U novije vrijeme je KOROSEC objavio u *Revue Hittite et Asiatique* 18 (1960) 65—79 studiju *Les Hittites et leurs vassaux syriens à la lumière des nouveaux textes d'Ugarit*. U najnovije vrijeme raspravlja o hetejskim ugovorima Dennis McCARTHY u knjizi *Treaty and Covenant*, Rome 1963, str. 22—50.

2. Poslije Mendenhalla je nekoliko istraživača nastojalo produbiti paralelu koju je ovaj povukao između hetejskih ugovora i biblijskoga saveza. Valja spomenuti značajno djelo — habilitacionu radnju — Klause BALTZERA, *Das Bundesformular, Wissenschaftliche Monographien zum alten und neuen Testament* 4, Neukirchen 1960. Također treba u ovom kontekstu navesti već spomenutu disertaciju D. J. McCARTHYA, »Treaty and Covenant«. Posebno o sinajskom savezu rade F. C. FENSHAM, *The Possibility of the Presence of Casulistic Legal Material at the Making of the Covenant at Sinai*, u *Palestine Exploration Quarterly* 33 (1961) 143—146, zatim BEYERLIN W., *Herkunft und Geschichte der ältesten Sinaitraditionen*, Tübingen 1961. Spomena je vrijedna konferencija što ju je 10. X 1961. na Papinskom biblijskom institutu održao profesor istog Instituta, koja je izašla sljedeće godine na latinskom u *Verbum Domini*, 40 (1962) 3—17 pod naslovom *De Foederis Mosaicæ traditione*, te na njemačkom u *Stimmen der Zeit* pod naslovom *Moses und Bundesschluss am Sinai*.

3. Na deset stranica svoje studije *The Ancient Near Eastern Background of the Love of God in Deuteronomy*, u *Catholic Biblical Quarterly* 25 (1963), 1, 77—87, raspravlja William MORAN o obilježju saveza što ga ima velika zapovijed ljubavi u Deuteronomiju.

Za razliku od prijašnjih saveza, koji su uostalom predstavljali rast prema sinajskom savezu, ovaj savez ima uz specifični znak također i ustanovu posebnog spomena. Svetkovanje pashe bit će spomen na izlazak iz Egpta i na, s time povezano, sklapanje sinajskoga saveza (Ex 12, 14—27; Dt 6, 20—25).

U najtešnjoj vezi sa sklapanjem sinajskoga saveza nastaju institucije saveza. Za tekst zakona, koji predstavlja dokumentat sklopljenog saveza, gradi se — izgleda — kovčeg saveza⁴ te ga se pohranjuje u posebni šator, podiže se oltar, posvećuje svećenik (Ex 40).

Sklapanjem saveza između Boga i Izraela, Izrael je postao Božjim narodom: »Ako sada budete vjerno slušali moju riječ i držali moj savez, bit ćete moja osobita svojina između svih naroda, jer je moja sva zemlja, i bit ćete mi svećeničko kraljevstvo i svet narod« (Ex 19, 5—6). Božjemu narodu će pomagati na putu u obećanu zemlju institucije saveza (kovčeg saveza, svećenstvo, svetkovanje pashe). Izrael je došao u obećanu zemlju i nastanio se u zemaljskom Jeruzalemu. Sve je to međutim bila samo nesavršena slika savršenoga saveza koji je imao doći. Taj novi savez, kako navješćuje Jeremija, imat će svoj zakon, no — za razliku od sinajskoga saveza — zakon novoga saveza neće biti upisan u kamen već u unutrašnjost čovjekovu: »Stavit ću zakon svoj u srce njihovo i upisat ću ga u pamet njihovu, i ja ću biti njihov Bog, a oni će biti moj narod« (Jr 31, 33).

Pisac poslanice Hebrejima doslovno će navesti Jeremijin navještaj o novom savezu i proglasiti da je Isus posrednik novoga zavjeta (Hebr 8, 7; 9, 15). Sinoptici (Mt 27, 26—28; Mk 14, 22—24; Lk 22, 15—20) i Pavao (1 Kor 11, 23—25) izvješćuju o samom Kristovom sklapanju novoga saveza. Prenose riječi Isusove o krvi saveza, što ih je izrekao na zadnjoj večeri. Dok Matejev i Markov navod aludira na riječi što ih je Mojsije izrekao kod sklapanja prijašnjega saveza, navod intelektualaca Luke i Pavla podsjeća na Jeremijin navještaj o novom savezu. Dok je Mojsije kod sklapanja sinajskoga saveza rekao za krv žrtvenih životinja: »Ovo je krv saveza« (Ex 24, 8), Isus je, prema navodu Mateja i Marka, za svoju krv rekao: »Ovo je krv moja saveza koja se izlijeva« (Mt 26, 28; Mk 14, 24). Sklapanje novoga saveza je intimno povezano sa Zadnjom večerom, a ova opet najtješnije sa žrtvom križa. Žrtvom svoje krvi Krist, kako veli Pavao, stječe novi Božji narod — Crkvu (Dj 20, 28; Ef 5, 25). Tom Božjemu narodu Petar će upraviti riječi, koje toliko podsjećaju na riječi što ih je Bog preko Mojsija uputio narodu prijašnjega saveza (Ex 19, 5—6): »Ali vi ste rod izabrani, kraljevsko svećenstvo, sveti narod, puk stečeni« (1 Petr 2, 9—10).

Nameće nam se pitanje: što je s predmetom novoga saveza. Držim da ga treba tražiti u Ivanovu opisu Zadnje Isusove večere. Na istoj Zadnjoj večeri, na kojoj Isus, kako su registrirali sinoptici, govori o novom savezu — Isus govori, kako je zabilježio Ivan, i o novoj zapovijedi. U kontekstu pak saveza izraz »zapovijed« označuje predmet saveza. Znači, da pod Isusovom novom zapovijedi treba podrazumijevati predmet no-

4. O kovčegu saveza i dokumentu saveza govori W. MORAN, *Moses und der Bundesschluss am Sinai*, u *Stimmen der Zeit* 170 (1962) 128—129.

voga saveza. Isus najprije simboličkom akcijom, a onda i jasnim riječima označuje zapovijed novoga saveza: »Novu vam zapovijed dajem: Ljubite jedan drugoga kao što sam ja ljubio vas« (Iv 13, 34). Čitava zadnja večera, akcijama i riječima, izrazuje novu zapovijed: pranje nogu, davanje tijela i krvi pokazuje kako Krist nas ljubi, a riječi pak Isusove jesu poziv da mi tako jedan drugoga ljubimo. To je specifični predmet novoga saveza.

Da li će biti u vezi sa sklapanjem novoga saveza ustanovljen spomen kojim će se komemorirati kroz budućnost sklapanje novoga saveza, kao što se pashom komemorirao izlazak i s njim vezano sklapanje prijašnjega saveza? Iz Isusovih riječi: »Ovo činite meni na uspomenu«, iz teksta što dolazi neposredno iza Isusovih riječi o krvi novoga saveza: »Jer kad god budete jeli ovaj kruh i pili kalež, navještajte smrt Gospodina, dok [ON] ne dođe« (1 Kor 11, 26) — očito je da je Isus ustanovio spomen na sklapanje novoga saveza. Komemoriranje Isusove smrti po euharistiji jest nekrvno obnavljanje Isusove kalvarijske žrtve, na kojoj je bila prolivena krv novoga saveza, i kojom je krvi Isus stekao novi Božji narod — Crkvu (Dj 20, 28). — Na zadnjoj večeri Isus ustanovljuje red službenika novoga saveza koji će upravljati celebriranjem nove pashe — euharistije (svećenički red!). Dok je pashalni obrok što ga je Mojsije po Božjem nalogu ustanovio bio tek spomen izlaska i simbol jedinstva izraelskih plemena koja su po sklapanju svetog saveza oblikovana u jedan narod, Božji narod, — euharistijski obrok nije samo spomen prolijevanja Isusove krvi saveza do zadnje kapi i Kristovog sticanja Božjeg naroda novoga saveza, već je on ona kohezivna sila koja drži u jedinstvu Božji narod (usp. 1 Kor 10, 14—17).

Sam pak ulazak u Božji narod novoga saveza nije, kao za prijašnjega saveza, uvjetovan rođenjem od Abrahama, već preporođenjem vodom i Duhom Svetim (Iv 3, 5) — krštenjem. — Da bi veza članova Božjega naroda bila što čvršća, Isus ustanovljuje instituciju po kojoj se krštenima daje Duh Sveti (sv. potvrda). Duhu je Svetomu naime svojstveno da povezuje u ljubavi (usp. 2 Kor 13, 13; Gal 5, 22). — Kao što je u prijašnjem savezu postojala institucija pomirbenih žrtvi za one koji bi se ogrešili o vjernost savezu, tako je i u novom savezu prinesena, no jednom zauvijek, pomirbena žrtva, Isusova naime krv saveza izlivena »na otpuštenje grijeha« (Mt 26, 28). I jer »bez prolijevanja krvi nema oprostjenja« (Hebr 9, 22), krštenici koji su se ogriješili o vjernost novom savezu, konkretno o zapovijed ljubavi — sve se zapovijedi naime svode na ljubav (Rim 13, 10) — dobivaju oprostjenje tako da se na njih primjenjuje Isusova krv saveza. Isus je na sam dan svog uskrsnuća osnovao instituciju za dijeljenje oprostjenja grešnim članovima Crkve (Iv 20, 21—23) — sv. ispovijed. — Za članove Crkve koji boluju osnovana je institucija svetog pomazanja (Jak 5, 13) — bolesničko pomazanje. — Ulaženje muža i žene u obiteljsku zajednicu, dakako u Božjem narodu, biva uzdignuto na stepen institucije novoga saveza. Dok je u prijašnjem savezu ženidbena veza između muža i žene uzimana kao ilustracija saveza između Jahvea i Izraelskoga naroda, u sadašnjem savezu je kršćanska ženidba ne tek metaforička, nego stvarna prezentacija saveza izme-

đu Bogo-čovjeka Isusa i Božjeg naroda-Crkve (Ef 5, 25—33). — Spomenimo još da propovijedanje Evanđelja, povjereno Isusovim učenicima, jest pozivanje naroda da uđu u Božji narod, Crkvu: »Idite dakle i činite učenicima (mathêteusate) sve narode krsteći ih u ime Oca i Sina i Duha Svetoga« (Mt 28, 19). Budući da se krštenjem ulazi u Božji narod novoga saveza, zov na krštenje jest zov u Božji narod.

Kao što je Božji narod prijašnjega saveza bio snabdjeven vidljivim institucijama saveza, koje su mu pomagale na putu kroz pustinju prema obećanoj zemlji, tako je i Božji narod novoga saveza snabdjeven institucijama saveza, koje mu pomažu na putu kroz vrijeme u obećanu vječnost.

Jedno nam se još pitanje nameće: da li novi savez, poput prijašnjih saveza, ima također svoj specifični znak? Na prvi pogled rekao bi čovjek, da novi savez nema svoga znaka. Međutim, treba uočiti da se samog Isusa- posrednika novoga saveza, naziva znakom (Lk 2, 34), i narod Božji-Crkvu zove se znakom (Otkr 12, 1).⁵ Pače svaki pripadnik Božjega naroda nosi u sebi znak pripadnosti Božjemu narodu. Pavao naime time što uspoređuje krštenje s obrezanjem, koje zove znakom, hoće, bar uključno (implicite), reći da je krštenje znak (usp. Rim 4, 11 i Kol 2, 11). Posrednik novoga saveza jest znak, Božji narod novoga saveza-Crkva jest znak, pače, izgleda da je svaki krštenik, pripadnik novog Božjeg naroda znak. Budući da je Krist vidljiva slika Božja (Kol 1, 15), na koju je, izgleda, čovjek bio stvoren (Kol 3, 10) i na koju se u novom savezu obnavlja (2 Kor 3, 18), znak novoga saveza jest zapravo slika, i to tako da je Isus slika Božja, a kršćanin slika slike, slika Isusova. Dok je držim, znakom prvoga saveza bila Božja sličnost utisnuta u biće Adama i Eve (Gn 3, 27), znak posljednjega, sadašnjega saveza jest sam novi Adam-Isus i nova Eva-Crkva.

Povučemo li paralelu između prijašnjega vremenitoga i sadašnjega vječnoga saveza, vidimo da i predmet, i posrednik, i znak i institucije novoga saveza nadilaze stari savez kao što stvar nadilazi svoju sjenu.

Za sada toliko o biblijskoj teologiji saveza. Možda ću ova istraživanja saopćiti jednom u opsežnijoj formi. Pogledajmo sada koliko je biblijska teološka ideja saveza prisutna u konstituciji »Lumen gentium«.

BIBLIJSKA IDEJA SAVEZA U »LUMEN GENTIUM«

Kako smo već spomenuli, konstitucija »Lumen gentium« ne upotrebljava često termin »savez«. No potrebno je uočiti da u njoj često dolazi izraz »Božji narod«. Taj pak izraz suoznačuje ideju saveza. Termin »Božji narod« nema samo statičko-stvarno značenje, tako da bi označivao tek narod koji se zove Božjim. Taj termin, čini se, ima i dinamično, relacijsko značenje, tako da izriče i samu relaciju, vezu, odnosno savez između Boga i naroda. Možda neću pretjerati ako rekнем da u svakom terminu »Božji narod« što dolazi u konstituciji, pulzira, ne dakako u istom stupnju, ideja saveza.

5. WIKENHAUSER Alfred, *Offenbarung des Johannes*, Regensburg 1949, str. 82.

Polazeći s toga stanovišta najprije ćemo razmotriti, koliko je ideja saveza prisutna u onom poglavlju konstitucije koji nosi naslov »Božji narod«, a zatim ćemo natuknuti u kojem je stupnju pristuna u ostalim poglavljima. Na kraju ćemo donijeti sud o tome, kakvo mjesto zauzima ideja saveza u konstituciji kao takovoj i što ona doprinosi shvaćanju naravi Crkve.

Pogledajmo najprije koliko je prisutna ideja saveza u drugom poglavlju konstitucije.

Konstitucija najprije spominje savez što ga je Bog bio sklopio s Izraelom, koji je tako učinio svojim, Božjim narodom. Istaknuvši da je prijašnji savez bio »priprava i slika onoga novoga i savršenoga saveza koji se imao učiniti u Kristu«, konstitucija citira riječi Jeremije o novom savezu (Jr 31, 31—34). Navevši Jeremijin navještaj konstitucija govori o ostvarenju tog navještaja na Zadnjoj večeri i na Kalvariji. Konstitucija zatim ističe da narod Božji novoga saveza ne postaje kao u prijašnjemu savezu po rođenju od sjemena Abrahamova, već po rođenju vodom i Duhom Svetim. Taj je narod izabrani narod, kraljevsko svećenstvo. U tom kontekstu konstitucija navodi Petrove riječi o kraljevskom svećenstvu Božjeg naroda, koje podsjećaju na riječi Božje izrečene prigodom sklapanja sinajskoga saveza (usp. 1 Petr 2, 9—10; Ex 19, 5—6). Konstitucija navodi i predmet novoga saveza. Za Božji narod veli da »ima za zakon novu zapovijed da ljubi kako je Krist ljubio nas« (čl. 9).

Konstitucija povlači još jednu paralelu između Božjega naroda prijašnjega i Božjega naroda sadašnjega saveza. Ponajprije ukazuje na jednu terminološku sličnost. Narod i jednog i drugog saveza nazivao se Crkvom. Dalnja je paralela u tome što se put Božjeg naroda novoga saveza kroz vrijeme u vječnost uspoređuje s putom izraelskog naroda kroz pustinju u obećanu zemlju. Sakramenti su prikazani kao institucije saveza koje pomažu Božjemu narodu na putu (čl. 11), a propovjedanje kao pozivanje sviju ljudi u narod Božji (čl. 13—17, posebno čl. 17).

Izgleda da konstitucija, koja je uzela toliko elemenata iz Biblije, ne govori o kakvom znaku novoga saveza. Ipak ona, držim, govori o tome kad Crkvu naziva sakramentom (čl. 9).

Želim sada natuknuti, koliko je ideja saveza prisutna u ostalim poglavljima konstitucije. Prva glava ne govori izričito o Božjem narodu, no spominje Krista kao posrednika (čl. 8) te govori o pozivu sviju naroda da tvore Isusovo mistično tijelo (čl. 7). Kroz termine »posrednik«, »poziv iz svih naroda« nazire se savez. Zašto ovo poglavlje ipak jasno ne govori o savezu? Zato, očito, što će tome biti posvećeno drugo poglavlje. Možemo reći da dva prva poglavlja donose dva osnovna biblijska pojma o Crkvi: prvo poglavlje donosi pojam Crkve kao mističnoga tijela, a drugo donosi pojam Crkve kao Božjeg naroda. Termin »narod«, »posrednik«, »mistično tijelo«, što dolaze u prvom poglavlju jesu most prema drugom poglavlju gdje je opet riječ o »narodu«, »posredniku« i, povrh toga, o »savezu«. Kroz daljnja poglavlja konstitucije ispreplitat će se dva spomenuta pojma Crkve, koji u prva dva poglavlja dolaze odijeljeno. Već sama ta činjenica da se kroz konstituciju isprepliću dva pojma pokazuje da ih se ne smije poimati kao međusobno ekskluzivne. Drugo

je sada, i novo pitanje, kakova je njihova unutarnja veza. Rekao bih da je mistično tijelo specifičnost Božjega naroda novoga saveza. Drugim riječima: kao što se novi savez u mnogočemu uzdiže nad stari, uzdiže se i u tome, što je Božji narod novoga saveza tako srastao s glavom-Kristom da čini s Njime jedno otajstveno tijelo, što nije bio slučaj u prijašnjem savezu, gdje je narod bio srastao s posrednikom saveza i vodom, Mojsijem, i to tako da je činio s njime samo jedno, recimo, moralno tijelo. Mojsije nije dao svoje tijelo i svoju krv za žrtvu kod sklapanja prijašnjega saveza. Isus, posrednik novoga saveza sklopio je novi savez žrtvom izlivanja svoje krvi, dao je sebe za žrtvu, svoje tijelo i svoju krv za žrtvenu gozbu novoga saveza. I oni koji blaguju od te žrtve ostaju u njemu i on u njima. Oni čine jedno otajstveno tijelo s njime. Koji su krštenjem uklopljeni u Božji narod novoga saveza, uklopljeni su time u otajstveno tijelo Kristovo, participirajući na specijalnoj vezi jedinstva što postoji između Krista posrednika saveza i naroda koji je stupio u savez. Crkva je mistično tijelo, ona je Božji narod. Mistično tijelo jest Božji narod srastao sa svojom glavom, posrednikom saveza, kao tijelo s glavom. Božji narod novoga saveza jest mistično tijelo Kristovo, jer veza između glave naroda-posrednika saveza, jest veza između glave i tijela. Specifično odličje Božjega naroda sadašnjega saveza jest u tome da sačinjava jedno otajstveno tijelo s posrednikom saveza. Možda u tom svjetlu postaje jasnijom veza između dva pojma o Crkvi: mistično tijelo i Božji narod. Dok su u drugom poglavlju sakramenti prikazani kao institucije saveza, ustanovljene na dobro Božjega naroda, u trećoj glavi, koja raspravlja o hijerarhiji, rasvijetljene su razne službe iz perspektive Božjega naroda: »Službenici koji imaju svetu vlast služe svojoj braći da svi oni koji pripadaju Božjemu narodu, i zato imaju pravo kršćansko dostojanstvo, slobodno i uredno teže za vječnim ciljem i postignu spasenje« (čl. 30). Četvrto poglavlje govori o najširem sloju Božjega naroda, o laicima. Peto poglavlje, govoreći o općem pozivu na svetost, stavlja u središte veliku i novu zapovijed ljubavi, koja je zapravo zapovijed, predmet novoga saveza. U šestoj glavi, koja radi o redovnicima, označuje se funkcija redovnika u Božjem narodu: »Budući da Božji narod nema ovdje stalnoga grada ... redovnički stalež ... bolje pokazuje svim vjernicima i već u ovom svijetu prisutna nebeska dobra« (čl. 44). Sedma glava crta eshatološki put Božjega naroda kroz vrijeme. Osmo glava, koja radi o Mariji i Crkvi, veli za Mariju da »svijetli putujućem Božjem narodu kao znak stalne nade i utjehe« (čl. 69). — Očito je dakle da je ideja saveza, ne dakako u istom stupnju, prisutna u svim i pojedinim poglavljima konstitucije »Lumen gentium«.

Iznesimo napokon što ideja saveza u »Lumen gentium« daje poznavanju lika Crkve.

Ideja saveza nije dakako nova, no nova je njena aplikacija u ekleziologiji. Dokument II vatikanskog sabora, koji želi, poslužujući za raznim biblijskim bojama, predstaviti što potpunije Crkvu našem doba, i svakom doba, poslužio se, vidjeli smo, i biblijskom teološkom idejom saveza. Pitanje je sada, koliko ta ideja doprinosi prezentiranju lika Crkve čovječanstvu i poniranju u samu unutarnjost Crkve. Držim da su u sve-

tlu teologije saveza jače prosjale neke crte na licu Crkve. Koje su to crte? To je ponajprije, možda i ponajviše, značajka sakramentalnosti. Vidjeli smo naime koliko je ideja znaka, koji uvijek označuje neko Božje milosno dobročinstvo, prisutna u svakom od biblijskih saveza. Znak kod svakoga saveza biva sve savršeniji, dok se u novom i vječnom savezu Krist skupa s Crkvom ne pokaže kao sveti znak spasiteljske milosti. Ta crta sakramentalnosti istaknuta je u prvim recima konstitucije. — Daljnja crta što se jače ističe na liku Crkve pod svjetlom saveza, jest teološko značenje puta Crkve kroz vrijeme. Naglašeno je »ono dinamično« u Crkvi, »ono u vremenu«, i opet »ono eshatološko«. Crkva se ukazuje kao povorka Božjeg naroda što ide, opskrbljena institucijama saveza, u vječnu obećanu domovinu. Ideja saveza doprinosi dubljem teološkom shvaćanju povijesti Crkve. Idejom saveza ističe se eklezijalna funkcija sakramenata te ministerijski značaj hijerarhije. — Ideja saveza, skupa s idejom otajstvenoga tijela, sretna su nadopuna dinamičnog i statičnog, ontičkog i historijskog aspekta Crkve. — Ideja saveza skupa s komplementarnom idejom mističnoga tijela jest, izgleda, arhitektonski kohezivni elemenat dogmatske vizije Crkve.

PRILOG

Terminološka problematika

Etimologija termina *berith*, kojim se u starozavjetnoj Bibliji označuje *savez*, nije sasvim jasna. Jedni (kao Fr. Auer, *Das Alte Testament in der Sicht des Bundesgedankens*, u *Lex Tua Veritas*, H. Junker Festschrift, Trier 1961) smatraju da *berith* dolazi od korjena *bry*, koji označuje blagovanje, i to dovede u vezu sa sakralnim obrokom kojim je završilo sklapanje saveza na Sinaju (Izl 24,1 — 11). William Moran, profesor na Papinskom biblijskom institutu u Rimu, dovodi međutim biblijski termin *berith* u vezu s akademskom imenicom *biritu*, što znači *lanac*, *vez*, *uzica* i s akademskim prilogom *biri*, koji dolazi i u varijanti *birit*, a znači *među*, *između*. Biblijski izraz *karat berith*, što doslovno znači *sjeći savez*, Moran dovodi u vezu s klanjem životinje pri sklapanju političkih saveza, čime se označuje da će život saveznikavazala biti presječen kao što je presječen život ove životinje ako se vazal iznevjeri zakletvi vjernosti kralju.

Septuaginta, **grčki prijevod** hebrejske Biblije, prevodi *berith* s *diathékê*. Ovaj pak termin znači *dis-positio*, i zato najčešće *ultima dispositio* — *zadnja volja*, odnosno *oporuka* — *testamenat*, rijetko *dogovor*. Zašto Septuaginta ne uzimlje iz grčkog govora izraz *synthékê* koji znači *com-positio* (ugovor, pakt) i više odgovara hebrejskom *berith*? (Da hebrejskom *berith* više odgovara grčki *synthékê* negoli *diathêke* vidi se iz toga što je Akvila, kasniji prevodilac hebrejske Biblije na grčki, prevodio hebrejski *berith* sa *synthékê*; a za Okvilu je upravo karakteristično da je išao za krajnjom vjernošću hebrejskom originalu). Nije isključeno da je prijevod Septuaginta preferirao termin *diathékê* pred terminom *synthékê* ne samo zato (kako drži Spicq) što se izrazom *diathékê* uzdiže Božja transcendentija i superiornost, koja se terminom *synthékê* (uočimo *syn* — *s*, *sa*) čini manje vidljivom, nego i stoga (kako drži A. Vanhoye) što je termin *diathékê* manje političan negoli *synthékê*.

U **novozavjetnim** spisima dolazi rijetko termin *savez*, no sama ideja saveza je prisutna i tamo gdje nije prisutan termin. Možemo reći: gdje god je riječ o Isusovoj pashi, koja uključuje muku skupa sa Zadnjom večerom, na kojoj se radilo o sklapanju novoga saveza, konotirana je i ideja saveza. Zašto nije sam termin *savez* češće upotrijebljen? Termin *diathékê*, dugovan Septuaginti, bio je, kako opaža G. E. Mendenhall (*Covenant*, u *The Inter-*

preter's Dictionary of the Bible, vol. I. str 722), za prve kršćane sinonim Mojsijeva zakona. Zato većina novozavjetnih tekstova u kojima dolazi termin *savez* ima, da tako rečemo, polemični karakter. Pavao i pisac poslanice Hebrejima nastoje pokazati kako je stari savez nesavršen, nepotpun, i kako nije više na snazi, jer je sklopljen novi, savršen savez. — Kako je termin *diathêkê* bio nepodesan za prvokršćanski ambijent zbog judaiziranja, zašto onda novozavjetni pisci nisu uzeli iz tadanjeg grčkog govora termin *synthêkê*, koji ne bi bio sinonim za Mojsijev zakon a bolje bi izražavao samu misao saveza negoli termin *diathêkê*? Ako je prijevod Septuaginta nekoć izbjegavao termin *synthêkê* zbog njegove političke obojenosti, to više su imali razloga, držim, novozavjetni biblijski pisci da ga se klone, jer je mogao značiti u rimskom svijetu zabranjeno udružjenje (*syn-tithêmi* = *com-ponere, con-spi-rare*). To su, izgleda, razlozi zbog kojih sâm termin *savez* dolazi neobično rijetko u novozavjetnim spisima.

Pitanje je sada, u kom se smislu upotrebljava termin, odnosno ideja saveza u novozavjetnim spisima. *Diathêkê* označuje *savez*. Tek u poslanici Hebrejima, ne prestajući označivati *savez*, poprima također značenje *oporuke-testamenta* (Hebr 9,15—17). Mendenhall uočuje da je značenje *oporuke* u poslanici sekundarno i prigodno, dok je hebrejski smisao *saveza* primaran: »There is an incidental argument drawn from the Greek usage of *diathêkê* to refer to a 'last will and testament'. There can be no doubt, however, that this is simply an apologetical argument, and cannot be taken seriously as the framework of the author's conception of the covenant, which is entirely within the Old Testament pattern of thought« (Mendenhall, *Covenant*, n. d., str. 723). Albert Vanhoye k tomu uočuje unutarnju vezu između hebrejskog pojma (*savez*) i grčkog pojma (*oporuka*) koje pisac poslanice stavlja zajedno. U obrascu hebrejskog saveza dolaze kao zasebni element kazne i blagoslovi. Blagoslovi predstavljaju obećanje nekog budućeg dobra. Pisac poslanice, povlačeći paralelu između prijašnjeg sinajskog i sadašnjeg novog saveza, posebnu pažnju posvećuje blagoslovima, konkretno obećanjima budućih dobara. Kako su novozavjetna dobra vezana uz žrtvu Kristove krvi, pisac — drži Vanhoye — nalazi za zgodno da Kristovu smrt i dobra koja nam je Krist namro rasvijetli slikom o testamentu, oporuci, to više što ga je — držim — i grčki izraz *diathêkê* mogao na to potaknuti.

U stari **latinski prijevod** (latina antiqua) ući će baš ovaj usputni i sekundarni termin *testamentum, oporuka*. Naš Jeronim upozorit će, zahvaljujući dodiru s izvornim tekstom, da *testamentum* ne odgovara hebrejskom *berith* (PL 26,390). On će u svom prijevodu dosta adekvatno za *berith* uzeti termin *pactum*.

U **prijevodima na razne narodne jezike** pojavljivali su se razni termini za *berith*. Izgleda da je prevladao termin *testamentum*. U novije vrijeme, osobito pošto je uočena sličnost između biblijskoga saveza i saveza što su ih u drugom mileniju prije Krista sklapali hetejski kraljevi s vazalima, sve se više upotrebljava izraz *savez*.

Valja uočiti da **dokumenti II vatikanskog sabora** upotrebljavaju termin *savez* — *foedus* i termin *testamentum*, i to tako, kako se izrazito vidi u drugoj glavi dogmatske uredbe *Lumen gentium*, da se izrazom *foedus* rasvjetljuje smisao izraza *testamentum*, a izrazom *testamentum*, upotrebljenim isključivo u kontekstu gdje je riječ o Kristovoj krvi koja se proljeva, nataknuje se, izgleda, i smisao što ga je Kristovoj krvi pridao pisac poslanice Hebrejima. Evo karakterističnog teksta konstitucije: pošto je naveden Jeremijin navještaj o sklapanju novoga saveza, slijede riječi: »Quod foedus novum Christus instituit, novum scilicet testamentum in suo sanguine« (art. 9).

Danas **kod nas** prevladava termin *zavjet*, koji neki razumijevaju kao *oporuku*, neki pak kao *zavjet* — *votum*. Pojavljuje se i izraz *ugovor*. Na temelju terminološke analize koju sam ukratko iznio, radije upotrebljavam izraz *savez* kad se semantički radi o hebrejskom *berith*, i grčkom *diathêkê*. Dok izraz *zavjet* upotrebljavam kad se radi o *oporuci* (*testamentum*) u smislu što ga izrazu daje pisac poslanice Hebrejima u 9,16. — Očito, i hrvatsku će terminologiju s ovoga područja valjati jedanput precizirati.

DISKUSIJA: zbog podmaklog vremena diskusija o tom predavanju nije se mogla razviti kako su željeli prisutni. Uzeli su riječ: lic. Kolanović Josip, o. dr I. Fuček, dr. Oreč, i dr R. Brajčić. Tematika diskusije bila je o aktualnosti i pastoralnoj vrijednosti iznesenih ideja, o odnosu pojma »savez« s pojmom »Crkva«, o ulozi »krvi« pri sklapanju »saveza«.

BILJEŠKA O ZAKJUČKU DOGMATSKE SEKCIJE

Nakon sastanka predavača Dogmatske sekcije, razgovora o tome u samom plenumu Sekcije, zajedničkog sastanka predavača Dogmatske i Biblijske sekcije, zaključeno je da su iskustva stečena ove godine dragocjena i da bi na temelju njih trebalo odmah početi da se gradi budućnost, kako bi se u našem svećenstvu što više ojačalo i razvilo zanimanje za teološko produbljivanje, posebno u vezi s teološkom obnovom u okviru gibanja koja nastaju po završetku Drugog vatikanskog koncila. Naročito je važno da se uvidi pastoralno značenje sveukupnog teološkog rada i da se sveukupna teološka nastojanja zaista stave u službu pastoralne dužnosti Crkve. Zato su predavači dogmatske i biblijske sekcije zajedno odlučili da svakako pokušaju naći mogućnost kako bi se u toku godine jedan put sastali na bratski symposium u vezi s aktualnim teološkim problemima, a naročito da mogu bolje pripremiti rad svojih sekcija na tečaju slijedeće godine. Odlučili su da slijedeće godine ove dvije sekcije rade zajedno i da konvergentno obrade pitanje II vatikanskog koncila koje im se u ovaj čas i u našim prilikama činilo najhitnije. Smatrali su da je opravdano da o tim zaključcima bude informirano sve slušateljstvo Tečaja, kako bi se dobilo prihvaćenje svećenstva i uzбудilo veće zanimanje. U tu svrhu predstojnik Dogmatske sekcije dr Šagi-Bunić pročitao je 18. II ujutro u plenumu Tečaja slijedeće saopćenje ovih dviju sekcija, koje je od slušateljstva prihvaćeno i odobreno:

U želji da se naš rad odvija što više u skladu s duhom II vatikanskog koncila, da oko onoga što je zajedničko bude okupljena suradnja svijuu, užii Odbori Dogmatske i Biblijske sekcije jučer su se sastali i odlučili da svima Vama predlože svoj plan rada za slijedeći tečaj. Želimo da svi budete informirani što kanimo spremiti, i želimo dobiti Vaš pristanak, Vaše želje i sugestije, kako bi ono što se ima načiniti bilo što uspješnije. Obje su sekcije jučer prihvatile ovaj plan:

Imajući u vidu da Sveto pismo nije samo duša teologije već mora biti također duša propovijedanja i svega pastoralnog rada, jer sve to mora biti usidreno u objavi, a Sveto pismo je privilegirani izvor objave; zatim: sekte kod nas jako iskorištavaju Sveto pismo da šire svoje konfuzije kojima smućuju tolike vjernike i šire razdor u narodu Božjemu;

zatim: i sama biblijska znanost jako je napredovala, odnosno otvorila nova pitanja, pa mnoge svećenike muče pitanja o pravom značenju povjesnosti pojedinih svetih knjiga, o njihovoj istinitosti, i slična;

zatim: veliko pitanje kako uskladiti učenje Biblije s modernom slikom svijeta, odnosno objasniti njihov odnos, koji se u mnogim publikacijama za široke slojeve i u današnjim školama kojekako predstavlja mladim ljudima;

zatim: kako učiniti da vjernici zaista mogu što bolje upoznati Sveto pismo, upravo njegov sadržaj i velike ideje što ih je Duh stavio u nj; tj. pitanje čisto praktično: o načinima i mogućnostima da se sav naš vjerni narod, ovdje i sada, hrani solidnim kruhom Riječi Božje;